

Møre og Romsdal politidistrikt/Økokrim

post.moreogromsdal@politiet.no

Surnadal, 28. februar 2024

Anmeldelse – Statkrafts utslipp av slam i Surna i september 2022

1 Innledning

Surnadal kommune og Surna elveeierlag anmelder med dette Statkraft for ulovlig utslipp av slam i elva Surna.

Anmeldelsen gjelder et omfattende utslipp i september 2022 av slam fra Follsjø/Foldsjø (heretter kun «Foldsjø») og ned i elva Surna i Surnadal kommune. Anmeldelsen retter seg mot Statkraft AS, som er regulant for Trollheim kraftverk, som magasinerer vann i de regulerte innsjøene Gråsjø og Foldsjø.

Utslippene stammer fra Foldsjø dam, og rammet Surna fra Foldas utløp i Surna ved Dønnem bru og nedstrøms elva helt ned til Surnas utløp i Surnadalsfjorden. Totalt ca 29 km av Surnavassdraget ble berørt inkl 1,5 km anadrom strekning av Folda. Slamutslippene begynte 18. september 2022, mens den mest omfattende forurensingen skjedde mellom 20. og 22./23. september 2022.

Årsaken til slamutslippet er at Statkraft i forbindelse med anleggsarbeider etter tillatelse fra Norges vassdrags- og energidirektorat («NVE»), åpnet bunluken i Foldsjø dam. De store vannmassene som dermed ble sluppet ut i Surna dro med seg betydelige mengder slam, som ellers befinner seg under laveste regulerte vannstand (LRV) i Foldsjø dam.

Anmeldelsen gjelder brudd på straffelovens forbud mot alvorlig miljøkriminalitet i § 240, vannressursloven § 60, jf. § 63, forurensingsloven § 78 første ledd bokstav a og b, jf. §§7 annet ledd, 40 første ledd og 49 (1) og naturmangfoldloven § 75 første og annet ledd, jf. § 37 og §§ 6,9 og 12.

2 Sakens faktiske side

2.1 Om Surna

Surna renner gjennom kommunen Rindal (Trøndelag) og deretter inn i Surnadal kommune (Møre og Romsdal) og har sitt utløp i Surnadalsfjorden. Foldsjø ligger på grensen mellom Trøndelag og Møre og Romsdal, og renner ut i Surna via Folda, etter at Surna har krysset grensen til Surnadal kommune. Skadene som er påført Surna som følge av utslippet av slam fra Foldsjø dam, er lokalisert fra Foldas utløp i Surna ved Dønnem bru og nedstrøms elva helt til Surnas utløp i Surnadalsfjorden, en strekning på ca. 30 kilometer.

Surna er den største lakseelva i Møre og Romsdal, med anadrom lakseførende strekning på rundt 78 km fra elvemunningen. Elva har status som nasjonalt laksevassdrag, mens de indre delene av Surnadalsfjorden har status som nasjonal laksefjord.

Vanntilførselen i Surna kommer både fra Trollheimen og fra fjellområdene på nordsida av Surnadal og Rindal. Elva Surna, med alle sine kvaliteter, er en betydelig del av identiteten og næringsgrunnlaget i lokalsamfunnet.

2.2 Statkrafts rehabiliteringsarbeid med Foldsjø dam

Surnadal kommune og elveeierlaget har fått innsyn i en del dokumenter fra NVE knyttet til slamutslippet, som sammen med øvrig dokumentasjon er utgangspunktet for redegjørelsen for hendelsesforløpet i saken.

Statkraft søkte i brev av 15. januar 2021 om tillatelse til midlertidig fravik fra manøvreringsreglementet for Trollheim kraftverk, som er gitt i konsesjonen til Folla-Vindølavassdraga fastsett ved kgl.res. 21. desember 1962 og kgl.res. 1. juli 1966. Søknaden gjaldt blant annet tapping av Foldsjø til kote 362, som tilsvarer 13 m under LRV, i perioden 1. september 2022 til 15. mai 2023.

Bilag 1: Statkrafts brev av 15. januar 2021

Bakgrunnen for søknaden var Statkrafts planlagte prosjekt med rehabilitering av dammene i Gråsjø og Foldsjø, for å tilfredsstille kravene i damsikkerhetsforskriften, blant annet gjennom plastring på oppstrøms side. For å gjennomføre dette, var det ifølge Statkrafts søknad nødvendig å fravike manøvreringsreglementet ved å senke vannstanden under LRV (kote 375 for Foldsjø), fordi magasinene måtte tappes tilnærmet tomme for at oppstrøms plastring av dammene skulle være mulig. NVE ga tillatelse til dette på nærmere vilkår den 30. august 2021.

Bilag 2: NVEs vedtak om tillatelse til midlertidig fravik fra manøvreringsreglementet, 30. august 2021

I høringen uttrykte Fiskeraksjonen i Surna i brev av 25. mai 2021, referert i NVEs vedtak, bekymring knyttet til sedimenter og slam:

«Et siste moment som vi ber NVE kvalitetssikre er at Folla og Surna på ingen måte blir en «søppelfylling» der sedimenter og annet uønsket materiale blir sendt på elva i steden for å bli deponert på egne områder. Slamfellene må fungere både under og etter reparasjonene av dammene.»

Statkraft Energi AS kommenterte høringsuttalelsene i brev av 1. juni 2021, referert i NVEs vedtak 30. august 2021:

«Vedrørende bekymringa knytta til sedimenter og slamfeller viser vi til detaljplan for landskap og miljø for prosjektet, samt utsleppstillatelsen prosjektet har fått.»

NVE vurderte ikke risikoen for utslipp av sedimenter/slam nærmere i sitt vedtak.

Heller ikke i detaljplanen ble utfordringer knyttet til slam/sedimenter trukket frem som en potensiell konsekvens ved senking av vannstanden i magasinene under LRV eller åpning av bunnlukene. Dette bekrefter også NVE i brev av 15. mars 2023 (bilag 12).

Bilag 3: «Detaljplan for landskap om miljø – Rehabilitering av Follsjødammen og Gråsjødammen», Statkraft Energi AS, 2. mars 2018

Utslippstillatelsen til Statkraft er gitt fra Statsforvalteren i Møre og Romsdal og gjelder ifølge tillatelsens punkt 1 om tillatelsens virkeområde «utslipp fra arbeid med flomavledningssystemet (flomkanal og flomtunnel) ved Follsjødammen i Surnadal og Rindal kommuner.» Det er dermed ikke gitt utslippstillatelse for arbeidene med nedtapping og plastring av Foldsjø dam.

Bilag 4: Utslippstillatelse fra Statsforvalteren i Møre og Romsdal, 30. september 2019

Det ser heller ikke ut til at Statkraft i søknaden om utslippstillatelse opplyste om risikoen for utslipp av slam.

Risikoen er heller ikke vurdert i Miljøoppfølgingsplan (MOP) for Trollheim Dammer.

Underveis i tappingen av Foldsjø søkte Statkraft om ytterligere fravik fra manøvreringsreglementet for perioden 15. september til 31. desember 2022, i brev av 14. september 2022. Statkraft søkte her om tillatelse til ikke å regulere vannstanden i Foldsjø og til å holde bunnappelukene åpne.

Bilag 5: Statkrafts brev av 14. september 2022

Statkraft viser i søknaden til at plastring på vannsida krever tilkomst og fjerning av løsmasser helt ned til damfoten. Søknaden om åpning av bunnappelukene blir begrunnet i hensynet til å sikre minstevannføring i Surna. Statkraft skriver i søknaden at det er usikkert hvor mye løsmasser som har lagt seg opp i bunnen av magasinet. Dette viser at de er klar over risikoen ved å åpne bunnluken.

Konsekvensene av å åpne bunnlukene og risikoen for at slam fra dambunnen dras ned i elva, er av Statkraft ikke vurdert i søknaden av 14. september 2022. **Det er dermed vårt syn at Statkraft ikke har gitt NVE tilstrekkelig opplysninger og har unnlatt å gi svært viktig informasjon ved søknaden om fravik fra manøvreringsreglementet.**

Det kan se ut til at Statkraft i fokuset på minstevannføringen i Surna, har sett bort fra andre miljøkonsekvenser, og derfor ikke har vurdert risikoen for utslipp av store mengder slam.

NVE godkjente søknaden 22. september 2022.

Bilag 6: NVEs vedtak om tillatelse til midlertidig fravik fra manøvreringsreglementet, 22. september 2022

NVE la i sin vurdering Statkrafts beskrivelse av tiltakets konsekvenser til grunn, på den måten at også NVE rettet fokus mot det gjenværende vanddekket i Foldsjø, uten at risikoen for utslipp av sedimenter og slam i elva ble vurdert. **NVE anså det ikke nødvendig med noen ytterligere høring om dette tiltaket.**

2.3 Slamutslippene 18.–23. september 2022 og miljøkonsekvensene av disse

Slamutslippene som følge av at bunnlukene i Foldsjø dam ble åpnet begynte 18. september 2022, mens den mest omfattende forurensingen skjedde i perioden fra 20. til 22./23. september.

Årsaken til slamutslippet er som nevnt at Statkraft åpnet bunnluken i Foldsjø dam, og at vannmassene som dermed ble sluppet ut i Surna dro med seg betydelige mengder slam. Utslippene er i COWIs rapport (nærmere redegjorde for under), beskrevet slik:

Foldsjø var fullstendig tømt den 23. september, men de siste par dagene før dette "spiste" gjenværende vannmasser i kombinasjon med slipp av vann fra Gråsjø seg ned gjennom sedimentene som lå i magasinets bunn. Dette førte til at store mengder med sedimenter ble ført ut i og tilslammet store deler av Surna, fra utløpet av Folda mellom Holten og Sande, og helt ned til Surnas utløp i Surnadalsfjorden. Sedimentene bestod av nedbrutt organisk materiale fra oversvømte myr- og skogarealer, og tilrennende uorganisk materiale fra naturlige erosjonsprosesser som har bygget seg opp i over 50 år da magasinet aldri før har blitt fullstendig tømt (personlig kommentar, Jostein Brusset - byggeleder i Statkraft).

Elva var farget brun i flere uker etter slamutslippet i september 2022. Over 2 km² vanndekt areal i Surna ble fullstendig dekket av slam, og mer enn ett år etter utslippet ligger det fortsatt betydelige mengder slam i vassdraget, særlig i stillere og dypere områder. Utslippet skjedde på et tidspunkt som er kritisk for laks og sjøørret med tanke på gyting. I tillegg har slammet også ført til mindre skjul for ungfisk over store områder som fører til større predasjon av laks og ørretyngel. Store deler av slammet er nå blitt ført ut i Surnadalsfjorden. Surnadalsfjorden er en terskelfjord med et areal på over 16 km²

Det har foreløpig ikke vært mulig å anslå det totale skadebildet, men undersøkelsene som hittil er gjennomført tyder på at de er meget omfattende.

Etter observasjoner av store mengder slam i Surna kontaktet Surnadal Elveigarlag forskningsinstituttet NORCE LFI (Laboratorium for ferskvannøkologi og innlandsfiske) den 30. september 2022, som har kartlagt slamutslippet i sin rapport av 7. desember 2022. Formålet med dette oppdraget var å få oversikt og dokumentasjon over omfanget av slamutslippet på et så tidlig stadium som mulig. Vi så oss nødt å sette i gang undersøkelser fordi hverken NVE eller Statkraft på dette tidspunkt tok initiativ til undersøkelser som viste omfanget av skadene fra slamutslippet.

Bilag 7: NORCE LFI, «Kartlegging av slamutslipp i Surna grunnet nedtapping av Foldsjøen», 7. desember 2022

NORCE LFI gjennomførte undersøkelser i perioden 2.–4. oktober 2022, der hensikten var å gjøre oppmåling av tilført slam på anadrom strekning fra utløpet av Folda og ned til utløpet ved Skei (ca. 30 km). Det ble foretatt oppmåling av slamtykkelse med målestav i ni områder på strekningen. Som referanse ble det utført tilsvarende undersøkelser oppstrøms Folda. I tillegg ble det gjort visuelle observasjoner av elva, og hele strekningen ble fotodokumentert med drone for å dokumentere slamutslippet. Deler at dette bildematerialet fremgår av den vedlagte rapporten, med nærmere beskrivelser.

Rapporten peker på at konsekvensene av slamutslippet er svært alvorlige for miljøet i Surna, og særlig for vilkårene for laksen og sjøørreten i elva.

Rapporten dokumenterer store mengder med slam i det undersøkte området. NORCE LFI konkluderer blant annet med at det i de mer sakteflytende delene av elva var det avsatt til dels store mengder med slam, med varierende tykkelse fra 7–60 cm, og påviser i rapporten slam i viktige gyteområder på den undersøkte strekningen. Funnene er på rapportens side 21 oppsummert slik:

«Det ble enten observert et grått slør av slam eller registrert i et lag som var tykt nok til å gi utslag ved bruk av målestav på alle undersøkte områder fra utløpet av Folda og ned til Skei camping, en strekning på ca. 30 km. Oppstrøms utløpet av Folda ble det ikke registrert slam i elvebunnen. I de mer sakteflytende delene av elven var det avsatt til dels store mengder med slam som dekket hele elvebunnen med varierende tykkelse fra 7 cm til 60 cm. I den nedre delen av elva som er relativt sakteflytende, ble det ikke foretatt oppmålinger annet enn ved Skei camping. Imidlertid viser dronebildene av strekningen at det var mye slam på denne strekningen (se vedlegg). I de mer strømrrike partiene av elva, var det stort sett ikke mulig å måle slamtykkelsen. I disse områdene ble det imidlertid observert ett tynt grått lag (slør) på elvebunnen. Det ble ikke gjort undersøkelser av om det var slam nede i hulrommene i elvebunnen. Det må imidlertid forventes at noe av slammet også infiltrerer og avsettes nede i elvebunnen.»

Slamutslippets innvirkning på laksebestanden er på rapportens s. 21–22 vurdert slik:

«Med dette som bakgrunn, så vil de tilførte massene med slam fra Foldsjøen kunne ha en svært negativ påvirkning på eggoverlevelsen om det legger seg over gyteområdene i inkubasjonsperioden (befruktning av eggene til swim-up av yngelen fra grusen). Videre vil silt eller fin sand kunne tette hulrommene for ungfisk og flere studier har fremhevet viktigheten av skjulområder for ungfisk slik at de bl.a. kan unngå predasjon. Dette har vist seg å være viktig for overlevelse og produksjon av ungfisk (Finstad et al. 2009). Ungfisk av laks og aure finner som regel skjul i hulrom mellom steiner, eller i vegetasjon og andre fysiske strukturer på elvebunnen. Tilgangen til skjulmuligheter i hulrom er sterkt knyttet til kornstørrelse og sammensetningen av bunnssubstratet. Om det tilførte slammet ikke vaskes ut og blir liggende igjen i elvebunnen, så vil tilgangen til skjul for ungfisk være sterkt redusert. NORCE LFI anbefaler at det gjøres oppfølgende undersøkelser av eggoverlevelse, skjulforhold for ungfisk og undersøkelser av tettheter av ungfisk og bunndyr i Surna for å avklare effektene av slamtilførselen fra Foldsjøen. I tillegg bør det gjøres undersøkelser av slammet sin infiltrasjon nede i elvebunnen. Det kan forekomme anoksiske forhold under ett lag av slam med en viss tykkelse, men NORCE LFI gjorde ingen målinger av dette i denne undersøkelsen. I tillegg er det mulig at selve slamutslippet har gitt akutte effekter på fisk med mulige skader på f.eks. gjeller»

Surnadal kommune og elveeierlaget ser svært alvorlig på hendelsen. Vi er sterkt kritiske både til at utslippet i det hele tatt kunne skje og til oppfølgingen fra Statkraft i etterkant av utslippet.

Vi er videre alvorlig bekymret for hvilke konsekvenser slamutslippet vil få både for Surna og Surnadalfjorden, når det gjelder elvas tilstand, forholdene for laks, sjøørret og øvrige fiskebestander, elvemusling, bunndyr, fugleliv og biologisk mangfold – både på kort og på lang sikt.

Statkraft engasjerte etter utslippet ingeniør- og arkitekturrådgivningsselskapet COWI, for å kartlegge slammet i elva. COWI gjorde feltundersøkelser av Surna 20.–21. oktober og 6.–10. november 2022.

Bilag 8: COWI, «Surna utslipp feltundersøkelser», 15. desember 2022

Rapporten gir et oversiktsbilde over hvor slammet har lagt seg i elven, og presenterer resultater fra vannkvalitetsmålinger. COWI konkluderer i rapporten med følgende:

«Det er tydelig at hele vassdraget nedstrøms Foldas utløp i Surna er påvirket av utslippet fra Foldsjø. Det ble funnet slamavsetninger ved 15 av 16 stasjoner samt ved de fire delområdene i Surna naturreservat. Slamavsetningene varierer fra ikke-dekkende til dekkende og med en tykkelse fra 0-60 cm. Mengden slam som er avsatt ved de ulike stasjonene er styrt av hydrologien og slammets egenvekt og sammensetning. Det ble frigjort mye finpartikulært stoff når man sparket i elvebunn, noe som tyder på organisk materiale fra slammet har sedimentert ned i bunnssubstratet i hele elven.

Ved Sandhølen (stasjon 14) der det er registrert en bestand av elvemusling ble det funnet et ikke-dekkende lag med en varierende tykkelse på 0-2 cm langs hele forekomsten. I øvre del av bestandsforekomsten ved Kaldgrova sitt utløp ble det funnet et dekkende lag med en tykkelse på opptil 18 cm. Mest sannsynlig har slamlaget vært tykkere rett etter utslippet. Ved Olavshølen (stasjon 13) der det er observert elvemusling ble det kun funnet et tynt lag av slam langs elvekanten. Skallet til død elvemusling som ble funnet ved Haustgarden (stasjon 10) fremsto som relativt ferskt uten spor til nedbryting og med spor av bløtdeler på innsiden

av skallet. Det må det gjennomføres ny kartlegging for å se hvor stor påvirkning utslippet har hatt på elvemuslingbestanden nedstrøms Folda.

Vannkvaliteten er som man kan forvente til elvetyper og til magasinert fjellvann. Det som skilte seg ut var turbiditeten og det tyder på at det fortsatt pågikk partikulær transport av sedimenter fra Foldsjø ved gjennomførte undersøkelser.

Målt redokspotensial viser gode forhold for både elvemusling, og lakserogn i gytegroper. Her må det gjennomføres nye undersøkelser for å se utvikling over tid etter utslippet.

Redoksmålinger i gytegroper bør kompletteres med undersøkelser av overlevelse hos rogn.»

Surnadal kommune og elveeierlaget er kritiske til utvalget av temaer som har vært gjenstand for undersøkelse i Statkrafts oppfølging av slamutslippet. De har ikke tatt initiativ til bunndyrundersøkelser. Ivaretagelse av dem er ikke bare viktig for å beholde livskraftige populasjoner av bunndyr, men også for å sikre mat til fisk og fugler. Elveeierlaget har derfor sett seg nødt å bestille en rapport på dette. Fjorden har helt blitt utelatt fra undersøkelsene. Det er hittil ikke gjort estimat på hvor mye slam som er blitt spylt ut fra Foldsjø magasin.

Relativt kort tid etter utslippene, i møte den 12. oktober 2022, skal Statkraft ha gitt NVE en gjennomgang av hendelsen, hvilke tiltak Statkraft vil gjøre for å unngå at mer slam slippes ut fra Foldsjøen og planer for kartlegging og undersøkelser. I etterkant av møtet ba NVE i brev 20. oktober 2022 Statkraft om risikovurderinger de eventuelt har gjort knyttet til utslipp av slam til Surna, og om planlagte undersøkelser, opprydningstiltak og tiltak som kan iverksettes for å avbøte skader på fiskebestandene.

I brevet understreket NVE at «Det er viktig og avgjørende at dere sørger for at det arbeidet COWI skal gjøre blir av en kvalitet og et omfang som gjør det mulig å vurdere konsekvensene av utslippet for bestandene av laks, sjørørret, bunndyr og naturtyper.»

Bilag 9: NVEs brev til Statkraft, 20. oktober 2022

I brev til NVE av 8. november 2022 har Statkraft redegjort for slamutslippet. Av brevet fremgår at Statkraft hadde kartlagt farer i prosjektet, men at slamutslipp ikke var «identifisert som ein kritisk fare av eit slikt omfang at det skulle vere til skade for vassdraget». Statkraft skriver videre at «[t]idlegare tapping med botnluke hadde ikkje gjeve intensjon om anna enn mellombels sedimentasjonstransport og blakking av vatn».

Bilag 10: Statkrafts brev til NVE, 8. november 2022

Samtidig skriver Statkraft i e-post i etterkant av utslippet, 27. september 2022:

«Som du sier så må det bli en del slam/humus som kommer med elva nå en tapper ned magasinet. Kommer både fra det som elva drar med seg gjennom Follsjø samt at det drenerer bekker ned til elva i magasinet som i hvert fall en periode tar med seg slam. En ser nå at vannet i elva er forholdsvis klart og at det meste av humus som elva får tak i med vannstanden nå er vasket bort. Betyr nok at det videre utover høsten blir mer begrenset med slam fra Folla dersom ikke vannføringen øker vesentlig, her har en og kontroll dersom det ikke går overløp på Gråsjø.»

Bilag 11: E-post fra Statkraft til NVE, 27. september 2022

Om slammet i Foldsjø skriver Statkraft i brevet fra 8. november 2022:

«Det er store mengder med lausmassar att i Follsjø magasin og potensielt kan dette erodere ut av magasinet. Mellom HRV og LRV har lausmassane regelmessig vore eksponert for nivåendring og nedbør. Dette utgjør det største arealet i magasinet. Nivået under LRV er sjeldan eksponert og her er faren størst for endring med tomt magasin. Den største endringa kom når magasinet vart tømt og elva gjennom magasinet vaska reint elveløpet. Dette var truleg grunnlaget for den større utspylinga mot slutten av tømninga. Etter dette har Statkraft gjort tiltak med å halde mest mogleg kontinuerleg vassføring i denne elva:

- Først å ikkje heve vassføringa frå Gråsjø sjølv om det var ønskjeleg å ha høgast mogleg vassføring i Surna. Ei auke i vassføringa frå Gråsjø ville ha aktivert erosjonsmassar i elvekanten.
- Så halde ei kontinuerleg vassføring frå Gråsjø, gjerne litt mindre, sjølv om den opphævelege planen var å spare vatn til seinare minstevassføring når restfeltet i Surna stetta krav til minstevassføring. Ei tørrlegging av elva gjennom Follsjø kunne ha samla erosjonsmassar i elveløpet att og gjeve ein ny «puls» av erosjonsmassar i Surna.»

Statkraft skriver vidare:

«Lausmassane under LRV som ikkje er knytt til elveløpet, kan bli erodert ut i elva og vidare til Surna. Visuelt ser ein erosjon i form av mindre tilløpsbekker inne i magasinet som har etablert seg, men massane ligg stabile utan større utglidingsområde. Overflatevatn har tatt med seg noko erosjonsmateriale, men dette ser ut å ha vore materiale som lett har blitt suspendert i vatn (typisk organisk materiale). Fordelen med kontinuerleg vassføring i elva er uttynning, men elva har vore blakka når det har vore nedbør. Statkraft vurderer det mest sannsynlege forløpet til hendinga var vasking av elveløpet, ikkje utgliding av ustabile lausmassar, og meiner derfor at sannsynet for ei tilsvarende hending er liten så lenge elveløpet er reint. Statkraft har dialog med elveeigarlaget i Surna og myndigheiter og vil varsle dersom det skulle oppstå større utglidingar, men det er nok lite aktuelt å stenge lukene i Follsjø. For å sikre vatn til Surna er lukene i Follsjø låste i open stilling slik at ein utilsikta mekanisk feil skal stenge lukene ukontrollert.

Mekanisk påverknad på lausmassane kan destabilisere og aktivere erosjonsmassar. Statkraft har derfor vurdert at massane som må påverkast av damrehabiliteringsprosjektet nær damfoten på oppstrøms side, skal fjernast til det gamle steinbrotet inne i magasinet; eit område som ikkje vil erodere ned mot dammen att. Andre område under LRV inne i magasinet har ikkje blitt prioritert fordi fjerning av lausmassar krev infrastruktur (vegtilkomst og deponi), tek tid (som gjev lenger eksponering) og har usikker nytte (mekanisk aktivitet vil også gje erosjon).

Statkraft vurderer at kontinuerleg uttynning med kontinuerleg slepp av vatn frå Gråsjø er det beste tiltaket for å stabilisere situasjonen. Dette kostar vatn som etter planen skal brukast til å sikre minstevassføring i Surna gjennom vinteren, men nytten blir vurdert som større enn kostnaden per nå. God framdrift i prosjektet blir også vurdert som viktig for å redusere eksponeringstida for lausmassane under LRV.

Statkraft vurderer at neste kritiske fase er fylling av Follsjø opp til LRV att. Då vil erosjonsmassar bli aktivert og ulike tiltak blir vurdert for å redusere omfanget av utslepp av slam. Ulike senario blir nå diskutert og særleg restvassføringa i Surna vil ha stor påverknad på kva ein kan gjennomføre. Risiko for tilslamming må vurderast opp mot risikoen for brot på minstevassføring. Her vil kome meir informasjon med utfyllande forklaringar.»

Når det gjelder opprydningstiltak, viser Statkraft til at «[v]atnet i Surna er nok det viktigaste verkemiddelet til å rette opp og stabilisere tilstanden i vassdraget.» Statkraft vurderte at det på dette tidspunktet «ikkje er formålstenleg å gå inn å gjere fysiske tiltak i elva nå for å hjelpe på situasjonen.»

I brev av 15. mars 2023 har NVE etter anmodning fra kommunen gitt en redegjørelse for bakgrunn, hendelsesforløp, konsekvenser og hvilke grep NVE har iverksatt etter slamutslippet.

Bilag 12: NVEs brev til Surnadal kommune, 15. mars 2023

Her fremgår det at NVE i telefonsamtale med Statkraft 21. september 2022 skal ha etterspurt erfaringer med tappingen under LRV som da var gjennomført av Gråsjø. NVE mottok samme dag e-post fra Statkraft, som NVE legger til grunn at «tilsa ikke at man kunne forvente slamproblemer av det omfang som oppsto ved senkningen av Follsjø.»

Surnadal kommune og elveeierlaget er kritiske til en slik konklusjon. Gråsjø ble ikke tappet i like stor grad som omsøkt, mens det i Foldsjøen skulle tappes slik at områder som ikke har vært tilgjengelige siden 1967 ville bli tørrlagt. Samtidig skulle nedtappingen av Foldsjø foregå slik at de naturlige kulpene i elva fikk større vanngjennomstrømming i tørre perioder enn det som var tilfellet når Gråsjø var nedtappet. Dette legges til grunn i Statskrafts e-post 21. september 2022.

Bilag 13: Statkrafts e-post til NVE 21. september 2022

I brev av 16. oktober 2023 har NVE pålagt Statkraft å gjennomføre ytterligere undersøkelser for å avdekke konsekvenser av utslippet av slam fra Follsjøen til Surna, samt å utarbeide en tiltaksplan for å avbøte eller kompensere for eventuelle skader som har oppstått.

Bilag 14: NVEs pålegg om undersøkelser etter utslippet av slam fra Follsjøen, 16. oktober 2023

Her omtaler NVE slamutslippet som «massivt» og slår fast at utslippet kan ha fått konsekvenser for fisk, bunndyr og elvemusling i Surna. NVE fremholder derfor betydningen av å få avdekket hvilke skader som er påført økosystemet i og langs Surna.

Statkraft er heller ikke her pålagt undersøkelser av slamutslippets konsekvenser for Surnadalsfjorden.

Kommunen har engasjert Advokatfirmaet Lund & Co DA og SINTEF-forsker Atle Harby, som etter slamutslippet har arbeidet med å få klarhet i årsaksforholdene, hendelsesforløpet, konsekvensene for elva og Statkraft og NVEs håndtering av utslippet.

Hovedinntrykket så langt er at det har kommet overraskende på både Statkraft og NVE at det har erodert mye fine masser fra Foldsjø magasin som er transportert ut i Surna og Surnadalsfjorden, men at dette ikke faglig sett er noen overraskende følge. Det er mulig, men vanskelig, å estimere hvor store masser som ville bli vasket ut fra Foldsjø før nedtappingen, og å beregne hvor store masser som ville blitt erodert og transportert ut gitt ulike vannføringer inn i Foldsjø og ved ulike vannstander. Nettopp disse usikkerhetsmomentene om sentrale forhold, og de varsler som på forhånd ble gitt om den alvorlige risikoen som forelå, gjør det etter vår oppfatning enda klarere at dette burde være undersøkt på forhånd.

2.4 Ytterligere dokumentasjon

Surna er etter slamutslippet dokumentert med bilder og film.

Bilag 15: Bilder

Bilag 16: Film

Bilder og film av Surna etter slamutslippet er også tilgjengelig i to saker hos nrk.no:

- <https://www.nrk.no/mr/statkraft-slapp-ut-slam-i-den-nasjonale-lakseelva-surna--kommune-og-elveeigarlaget-ha-erstatning-1.16564532>
- <https://www.nrk.no/mr/store-mengder-slam-og-gjorme-i-lakseelva-surna-etter-at-statkraft-regulerte-vasstanden-1.16122822>

3 Statkraft har brutt straffelovens forbud mot alvorlig miljøkriminalitet og flere bestemmelser i vannressursloven, forurensingsloven og naturmangfoldloven

3.1 Straffeloven § 240

Surnadal kommune og elveeierlaget mener Statkraft har brutt straffelovens straffebud om alvorlig miljøkriminalitet i § 240 og flere bestemmelser i vannressursloven, forurensingsloven og naturmangfoldloven, som følge av utslippet av slam i Surna mellom 18. og 23. september 2022.

Alvorlig miljøkriminalitet er straffbart etter straffelovens § 240. Etter § 240 første ledd straffes, med fengsel inntil 15 år, den som forsettlig eller grovt uaktsomt

a. forurener luft, vann eller grunn slik at livsmiljøet i et område blir betydelig skadet eller trues av slik skade, eller

b. lagrer, etterlater eller tømmer avfall eller andre stoffer med nærliggende fare for følge som nevnt i bokstav a.

Etter § 240 annet ledd straffes med fengsel inntil 6 år, den som forsettlig eller grovt uaktsomt

a. minsker en naturlig bestand av fredede organismer som nasjonalt eller internasjonalt er truet av utryddelse, eller

b. påfører betydelig skade på område som er vernet ved vedtak med hjemmel i naturmangfoldloven kapittel V eller eldre vernevedtak som nevnt i naturmangfoldloven § 77, svalbardmiljøloven kapittel III, lov om Jan Mayen § 2 eller lov om Bouvet-øya, Peter I's øy og Dronning Maud Land m.m. § 2

Surnadal kommune og elveeierlaget mener flere av disse straffealternativene er overtrådt. Vi vil særlig trekke fram at slamutslippet i Surna innebærer forurensing av vann og grunn «slik at livsmiljøet i et område blir betydelig skadet eller trues av slik skade» (første ledd bokstav a) og at dette samtidig innebærer at det er tømt avfall/andre stoffer «med nærliggende fare for følge som nevnt i bokstav a» i elva (første ledd bokstav b).

Om straffealternativene i andre ledd bokstav a og b kan være brutt av Statkraft i som følge av utslippet av slam, er på dette tidspunktet mer uklart.

I relasjon i § 240 annet ledd bokstav b, vil vi peke på at fire våtmarksområder ved utløpet av Surna er vernet som naturreservat ved kgl.res. av 27. mai 1988, jf. Forskrift om vern av Surna naturreservat med tilgrensande dyrelivsfreding, Surnadal kommune, Møre og Romsdal (FOR-1988-05-27-417).

Områdene er vernet i medhold av lov om naturvern av 19. juni 1970 nr. 63, § 8, jf § 10 og § 21, § 22 og § 23. Vernet gjelder områdene Purka, Sæterøya, Grimsmo og Ranesevja, som nærmere spesifisert i forskriften nr. II, og innebærer blant annet at «[a]ll vegetasjon i vatn og på land er freda mot all

form for skade og øydelegging», jf. forskriften nr. IV nr. 1. I tilknytning til naturreservatet er det og opprettet et område med fuglelivsfredning.

For hittil dokumentert skade på disse områdene, vises til COWIs rapport «Surna utslipp feltundersøkelser» fra 15. desember 2022, s. 75–86.

Det nevnes også at alvorlig miljøkriminalitet i straffeloven § 240 er omfattet av avvergingsplikten i lovens § 196, slik at det også er straffbart å unnlate:

«gjennom anmeldelse eller på annen måte å søke å avverge et lovbrudd eller følgene av det, på et tidspunkt da dette fortsatt er mulig, og det fremstår som sikkert eller mest sannsynlig at lovbruddet er eller vil bli begått.»

Når et straffebud er overtrådt av noen som har handlet på vegne av et foretak, kan foretaket straffes, jf. straffeloven § 27. Straffen er bot, i tillegg til at foretaket kan fradømmes retten til å utøve virksomheten, forbys å utøve den i visse former og ilegges inndragning, jf. § 27 tredje ledd.

I straffeloven § 28 er det oppregnet en rekke momenter som skal vektlegges ved avgjørelsen av om et foretak skal straffes etter § 27, og ved utmålingen av straffen. Blant disse momentene vil Surnadal kommune og elveeierlaget særlig trekke frem hensynet til straffens preventive virkning (bokstav a), lovbruddets grovhet (bokstav b) og at foretaket (her Statkraft) «ved retningslinjer, instruksjon, opplæring, kontroll eller andre tiltak kunne ha forebygget lovbruddet» (bokstav c).

3.2 Vannressursloven

Etter vannressursloven § 63 første ledd straffes den som forsettlig eller uaktsomt overtrer bestemmelser eller enkeltvedtak nærmere oppregnet i § 60 a første ledd bokstav a til c, med bøter eller fengsel inntil 1 år. Dette med unntak av overtredelser av § 5 første og annet ledd eller § 43 a første og annet ledd, som ikke medfører straff.

Er det voldt fare for betydelig skade på mennesker, miljø eller eiendom, eller det for øvrig foreligger skjerpene omstendigheter, kan overtredelser straffes med fengsel inntil 2 år, om ikke strengere straffebud får anvendelse, jf. § 63 annet ledd første punktum.

Etter § 60 a bokstav c er overtredelse av konsesjon og konsesjonsvilkår, herunder manøvreringsreglement, straffbart. Det samme følger av vassdagsreguleringsloven § 36 (1), jf. 35 (1) nr. 3.

Vi mener Statkraft har brutt punkt 6 i konsesjon av Folla-Vindølavassdragene mv. i Trollheimen i Møte og Romsdal, fastsatt ved kongelig resolusjon 21. desember 1962, og revidert ved kongelig resolusjon 5. mars 2021. Punkt 6 gjelder konsesjonærens ansvar ved anlegg/drift:

«Konsesjonæren plikter å påse at han selv, hans kontraktører og andre som har med anleggsarbeidet og kraftverksdriften å gjøre, unngår ødeleggelse av naturforekomster, landskapsområder, kulturminner mv., når dette er ønskelig av vitenskapelige eller historiske grunner eller på grunn av områdenes naturskjønnhet eller egenart.» (vår understreking)

I konsesjonens punkt 20 (siste ledd), er det gitt en bestemmelsen om straff:

«Med bøter eller fengsel inntil tre måneder straffes den som forsettlig eller uaktsomt overskrider konsesjonen eller overtrer konsesjonsvilkår eller pålegg fastsatt med hjemmel i vassdagsreguleringsloven»

I tillegg mener Surnadal kommune at Statkraft som følge av slamutslippet i Surna har brutt følgende bestemmelser, som er omfattet av straffansvaret i vannressursloven § 63 første ledd, jf. § 60 a første ledd bokstav a:

- Som del av *aktsomhetsplikten* i vannressursloven § 5 tredje ledd er det slått fast at «[v]assdragstiltak skal fylle alle krav som med rimelighet kan stilles til sikring mot fare for mennesker, miljø eller eiendom».
- Etter vannressursloven § 38 skal tiltakshaver «med ansvar for et vassdragstiltak som kan volde betydelig fare for mennesker, miljø eller eiendom» **ha en beredskapsplan**, som skal gi retningslinjer for hva som skal gjøres hvis en ulykke inntreffer eller ved akutt fareøking. Statkraft har ikke fremlagt noen plan som har tatt høyde for risikoen for utslipp av stor mengden slam i surna ved nedtapping av Foldsjømagasin under LRV.
- Dette har Statkraft plikt til også etter damsikkerhetsforskriften § 7-4, som slår fast at det skal foreligge beredskapsplan «for situasjoner i vassdraget tilknyttet vassdragsanlegget som kan volde betydelig fare for mennesker, miljø eller eiendom». Brudd på damsikkerhetsforskriften § 7-4 straffes etter reglene som i vannressursloven § 63, jf. forskriftens § 9-4.
- Vannressursloven § 54 om *internkontroll*, gir Statkraft plikt til å «påse at anlegget og driften av det oppfyller de krav som er fastsatt i eller i medhold av denne lov». Med hjemmel i § 54 bestemmer internkontrollforskriften at «[i]nternkontrollen skal tilpasses virksomhetens art, aktiviteter, risikoforhold og størrelse i det omfang som er nødvendig for å etterleve krav i eller i medhold av helse-, miljø- og sikkerhetslovgivningen». Internkontrollen skal blant annet omfatte å «kartlegge farer og problemer og på denne bakgrunn vurdere risiko, samt utarbeide tilhørende planer og tiltak for å redusere risikoforholdene» (nr. 6) og å «iverksette rutiner for å avdekke, rette opp og forebygge overtredelser av krav fastsatt i eller i medhold av helse-, miljø- og sikkerhets- lovgivningen» (nr. 7). Bestemmelsene om straff i vannressursloven får anvendelse ved brudd på internkontrollforskriften, jf. forskriftens § 10.

Kommunen og elveeierlaget mener at dersom Statkraft hadde oppfylt sine plikter etter loven og opplyst NVE om risikoen for at åpning av bunnlukene kunne lede til at slam fra dambunnen ble dratt ned i Surna, ville Statkraft ikke ha fått tillatelse til unntak fra manøvreringsreglementet med hjemmel i vannressursloven § 8. Statkraft har etter vår oppfatning brutt pliktene til aktsomhet, beredskap og internkontroll, og som følge av dette unnlatt å gi nødvendig informasjon ved søknaden om fravik fra manøvreringsreglementet 14. september 2022.

3.3 Forurensingsloven

Etter forurensingslovens bestemmelse om straffansvar i § 78 første ledd bokstav a og b, straffes med bøter eller fengsel inntil 1 år eller begge deler, den som forsettlig eller uaktsomt:

a. har, gjør eller setter i verk noe som kan forurense i strid med denne lov eller forskrifter i medhold av loven

b. unnlater å treffe tiltak som han er pliktig til etter §§ 7 og 40, etter forskrift i medhold av loven, etter vilkår i enkelttillatelse etter § 11, vilkår i godkjent beredskapsplan etter § 41, eller etter særskilt pålegg i medhold av denne lov.»

c. unnlater å gi melding etter §§ 19 eller 20 eller å legge fram beredskapsplan etter § 41

d. unnlater å etterkomme forurensningsmyndighetens pålegg etter §§ 49-51»

Har overtredelsen voldt fare for stor skade eller ulempe, eller det for øvrig foreligger skjerpene omstendigheter, kan fengsel inntil 3 år anvendes. Dersom overtredelsen har voldt fare for alvorlig

eller irreversibel skade på biologisk mangfold, eller fare for menneskers liv eller helbred, kan fengsel inntil 5 år anvendes, jf. § 78 annet ledd.

Brudd på utslippstillatelsen er straffbart, jf. § 78 bokstav a og b. Dersom utslippstillatelsen omfatter den virksomheten som har ledet til slamutslippet i september 2022, mener Surnadal kommune og elveeierlaget at følgende bestemmelser i utslippstillatelsen er brutt:

- Punkt 3.4: «Tiltakshaver plikter å gjennomføre tiltak for å unngå, eventuelt begrense risikoen for akutte utslipp fra all virksomhet knyttet til dette tiltaket. Slike tiltak skal være basert på en systematisk gjennomgang av alle elementer i tiltaksaktiviteten.»
- Punkt 3.5: «Den ansvarlige skal sørge for å ha en nødvendig beredskap for å hindre, oppdage, stanse, fjerne og begrense virkningen av akutt forurensning for all virksomhet, jf. forurensningsloven § 40. Beredskapen til den ansvarlige skal stå i et rimelig forhold til sannsynligheten for akutt forurensning og omfanget av skadene og ulempene som kan inntreffe. Beredskapsplikten inkluderer også utstyr og kompetanse til å fjerne og begrense virkningen av en eventuell forurensning.»

Dersom utslippstillatelsen *ikke* omfatter virksomheten som har ledet til utslippene, mener kommunen og elveeierlaget at Statkraft kan straffes etter § 78 bokstav a, for å ha satt i verk «noe som kan forurense» i strid med loven. Dette uten at risikoen for slik forurensning var opplyst på noe tidspunkt eller i søknaden om utslippstillatelse som gjaldt «utslipp fra arbeid med flomavledningssystemet (flomkanal og flomtunnel) ved Follsjødammen i Surnadal og Rindal kommuner».

Videre mener vi Statkraft kan ha brutt følgende bestemmelser i forurensningsloven:

- Forurensningsloven § 7 annet ledd om plikten til å «[n]år det er fare for forurensning i strid med loven, eller vedtak i medhold av loven [...] sørge for tiltak for å hindre at den inntreffer». Videre gir bestemmelsen den ansvarlige, når forurensningen har inntrådt, plikt til å «sørge for tiltak for å stanse, fjerne eller begrense virkningen av den» og å «treffe tiltak for å avbøte skader og ulemper som følge av forurensningen eller av tiltakene for å motvirke den». Plikten gjelder «tiltak som står i et rimelig forhold til de skader og ulemper som skal unngås.» Dette er av Statkraft ikke overholdt.
- Forurensningsloven § 40 første ledd, som bestemmer at «[d]en som driver virksomhet som kan medføre akutt forurensning skal sørge for en nødvendig beredskap for å hindre, oppdage, stanse, fjerne og begrense virkningen av forurensningen. Beredskapen skal stå i et rimelig forhold til sannsynligheten for akutt forurensning og omfanget av skadene og ulempene som kan inntreffe.»
- Forurensningsloven § 49 (1), hvor det heter at «[e]tter pålegg av forurensningsmyndigheten plikter den som har, gjør eller setter i verk noe som kan forurense eller føre til avfallsproblemer uten hinder av taushetsplikt å gi forurensningsmyndigheten eller andre offentlige organer de opplysninger som er nødvendige for gjennomføring av gjøremål etter loven. Når særlige grunner tilsier det, kan forurensningsmyndigheten kreve at opplysningene gis av enhver som utfører arbeid for den som har opplysningsplikt etter første punktum.»

3.4 Naturmangfoldloven

Etter naturmangfoldloven § 75 første ledd straffes den som forsettlig eller uaktsomt overtrer nærmere oppregnede bestemmelser med bøter eller fengsel inntil ett år. Grov overtredelse av første ledd straffes med bøter eller fengsel inntil fem år, jf. § 75 annet ledd.

Dette omfatter brudd på lovens § 37, der det er i tredje ledd heter:

«I et naturreservat må ingen foreta noe som forringer verneverdiene angitt i verneformålet. Et naturreservat kan totalfredes mot all virksomhet, tiltak og ferdsel. I forskriften kan det gis bestemmelser om vern av kulturminner i reservatet».

I tillegg omfatter straffeansvaret etter naturmangfoldloven § 75 overtredelse av «bestemmelser i forskrifter eller i enkeltvedtak som nevnt i § 77 første punktum.» Dette omfatter forskrifter vedtatt med hjemmel i naturvern av 19. juni 1970 nr. 63, slik som Forskrift om vern av Surna naturreservat med tilgrensande dyrelivsfreding, Surnadal kommune, Møre og Romsdal (FOR-1988-05-27-417).

Den bestemmelse i forskriften som her er overtrådt, er forskriftens IV nr. 1, der det er bestemt at «[a]ll vegetasjon i vatn og på land er freda mot all form for skade og øydelegging».

Det vises også her til de hittil dokumenterte skadene i de vernede områdene i COWIs rapport «Surna utslipp feltundersøkelser» fra 15. desember 2022, s. 75–86.

4 Erstatning

Surnadal kommune og elveeierlaget ønsker som del av en straffesak fremmet sivilt erstatningskrav med hjemmel i straffeprosessloven § 427 jf. § 3.

Erstatningskravet omfatter de økonomiske tap kommunen og elveeierlaget hver for seg er påført som følge av slamutslippet. Det har frem til i dag ikke vært mulig med noen grad av sikkerhet å tallfeste de økonomiske konsekvenser av Statkrafts atferd, men vi vil komme tilbake med nærmere dokumentasjon så snart det ligger til rette for det. Elveeierlagets del er på vegne av alle lagets medlemmer (grunneierne og fiskerettshaverne i Surnavassdraget) og disse sine respektive tap som følge av slamutslippet (enkeltvis eller som sammenslutninger gjennom jordskifte).

I tillegg omfatter kravet kommunens og elveeierlagets kostnader til fagkyndig og juridisk bistand, for å ivareta elvas og lokalsamfunnets interesser i forbindelse med slamutslippet i Surna. Også de prosesskostnader kommunen og elveeierlaget er påført, vil vi komme nærmere tilbake til.

5 Avslutning

Surnadal kommune og elveeierlaget mener Statkraft ved utslippet av slam i Surna mellom 18. og 23. september 2022 har brutt straffelovens forbud mot alvorlig miljøkriminalitet i § 240 og en rekke bestemmelser for å beskytte naturmiljøet i vannressursloven, forurensingsloven og naturmangfoldloven.

Kommunen og elveeierlaget anmoder om at saken oversendes Økokrim for etterforskning.

Med vennlig hilsen

Surnadal kommune
v/ varaordfører Annett Ranæs

Surna Elveeierlag
v/ leder Georg Solem